

אינהאַלט

1	דער אוצר / שלום-עליכם
3	ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
7	אויב נישט נאך העכער / י. ל. פרץ
13	דריי מתנות / י. ל. פרץ
13	1.4 אויבען באַ דער וואג
16	2.4 די ערשטע מתנה
18	3.4 די צווייטע מתנה
22	4.4 די דריטע מתנה
25	טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז נישט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל
וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט
מען אים געפינען.

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה
באַ יידן, קיין שנאה, קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע
וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן דעם אוצר, און אַז נישט — וועט
ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן
זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך,
צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער,
און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף זיין דאָ, דער האָט
געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו
קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן
אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער
ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד א מאנאָלאָג פֿון אַ פּתּרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ כּתּרילעווקער מלמד איינמאָל אין אַ דאָנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאָנט אָף שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפּט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאָנערשטיק און ס'איז נישטאָ אָף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אָדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורגס — לאָז זי אויפֿהערן פּיקן אין קאַפּ אַרײַן, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאָך דיר, באַק דיר, וואָש דיר, בראַק דיר, און לאָז מיר צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מײַנע תּלמידים מיט אַ רײַנעם קאַפּ! נישטאָ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָף שבת — מחיה נפּשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האַרב פֿון די פּלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיר אָן אַרומקוקן אַביסל אָף דער שטאָט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נײַעם דאָך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאָוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפּסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש

אָוודאי צעוואָרפֿן און אנידערשטעלן אַ „ביקור-חולים“, אָבער טאַקע וואָס
אַ ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאַקטאָר, מיט רפּואות, מיט
ייכלעך אַלע טאָג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט.
און אַ „מושב־זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט
וואָלגערן אין בית-המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש־ערומים“,
אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די
פּופקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות-חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סײַ
אַ מלמד, סײַ אַ בעל-מלאָכה, סײַ אַ סוחר אפֿילו זאָל פֿאַרשפּאַרן צאָלן
פּראָצענט, נישט דאָרפֿן פֿאַרמשכונען דאָס העמד פֿונעם לייב, און אַ חבֿרה
„הכנסת-כלה“, אַז וואו ערגעץ אַן אַרעם מיידל, נעבעך אַ דערוואַקסענע,
זאָל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאַכן, און נאָך
כדומה אַזעלכע חבֿרות פֿיר איך איין באַ אונדז אין כתרילעווקע... נאָר
וואָס איז שייך עפעס דווקא נאָר באַ אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום,
וואו עס געפֿינען זיך נאָר אחינו בני ישראל, פֿיר איך איין אַזעלכע חבֿרות,
אומעטום, אַף דער גאַנצער וועלט! און בכדי עס זאָל זיך פֿירן מיט אַ
סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפֿט, וואָס טו איך? מאַך איך אַף אַלע
חבֿרות איין חבֿרה אַ גרויסע, אַ צדקה-גדולה-חבֿרה, וואָס גיט אַכטונג
אַף אַלע חבֿרות, אַף אַלע יידן. דאָס הייסט, אַף דעם כלל ישראל, אַז
יידן זאָלן אומעטום האָבן פרנסה און לעבן אין אַחדות און זאָלן זיצן אין
די ישיבֿות און לערנען: חומש מיט רש״י, מיט גמרא, מיט תוספֿות, מיט
מהרש״א, מיט אַלע שבע חכמות און מיט אַלע שבעים לשון, און אַף אַלע
ישיבֿות זאָל זיין איין ישיבֿה אַ גרויסע, אַ יידישע אַקאַדעמיע, אין דער
ווילנע געוויינטלעך, וואָס פֿון דאָרטן זאָלן אַרויסגיין די גרעסטע לומדים
און חכמים אין דער וועלט, און אַלצדינג זאָל זיין אומזיסט, „על חשבון
הגביר“, אַף מײן קעשענע, און אַלצדינג זאָל זיך פֿירן מיט אַ סדר און מיט
אַ פּלאַן, עס זאָל נישט זיין קיין „גיבֿמיר-נאָ-דיר-כאַפֿ-לאַפֿ“, און אַלע
זאָלן אין זינען האָבן נאָר טובֿת-הכלל!... און בכדי מע זאָל קענען טראָגן
אַפֿן קאַפּ דעם „כלל“ — וואָס דאָרף מען? דאָרף מען באַוואַרענען דעם
„פרט“. און מיט וואָס קען מען באַוואַרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט
פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, דאָס איז דער רעכטער עיקר; אַן פרנסה
קען נישט זיין קיין אַחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאָגט, איז
איינער דעם אַנדערן יורד לחייו, קאַפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!...
אַפֿילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פֿון דער גאַנצער וועלט, מיינט
איר, וואָס האָבן זיי צו אונדז? גאַרנישט. נאָר צוליב פרנסה. זיי זאָלן

האַבן פרנסה, וואָלטן זיי גאָר אַזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצילן, נעמען זיך אַלע צרות אָפּ דער וועלט, אַלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אַלע רדיפֿות, מיט אַלע הריגות, מיט אַלע רציחות און מיט אַלע מלחמות... אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס!

וועט איר דאָך פֿרעגן: וויאָזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאָמפערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; „טעריטאָריע“ הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: „ניין, ס'איז מײַן טעריטאָריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אַט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע „טעריטאָריעט“ אַזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיסן פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אַנדערע ווי די שאַף, און בלוט, בלוט גיסט זיך אַזוי ווי וואַסער.

אָבער אַז איך קום צו זיי לכתחילה און זאָג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אייער מיינ? איר מיינט נישט אַזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוציע! און וויבאַלד לשון קאַנטריבוציע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אַפּפּאַלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָפּ אייך נישט רייך ווערן“...

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אָקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאַלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען

דאָס כלי-זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אַף תשעה ניינציק כפרות! און וויבאַלד אויס כלי-זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אפשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אַז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פאַפיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אַנגעשריבן: „טרי רובליא סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר-הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אַז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אַף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר-הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איי וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אַף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אַף אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאן וואו וועל איך איצט ער נעמען אַף שבת? ...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראָווער פֿלעגט סליחות־ציט יעדן פֿרימאָרגן נעלם ווערן,
פֿאַרשווינדן!

מען פֿלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע
בתי־מדרשים, נישט באַ אַ מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט.
די שטוב איז געשטאַנען אָפֿן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אַריין און
אַרויסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער קיין לעבעדיק
באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי
פֿאַר ימים־נוראים צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה,
שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען
דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון איין עק וועלט
ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאַגט, און מסרט... און — ווער
זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?

אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך
די ליטוואַקעס: פֿון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי
זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די
אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט באַם לעבן
נישט געקאָנט אַרויף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!

— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?
— מיין דאגה! — ענטפערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי
דבור (וואָס אַ ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאָך דעמזעלבן פֿאַרנאכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק
צום רבין אין חדר אַריין, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער
מוז אַפּוואַרטן די נאכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט
סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אַפּשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צייט; אַ
ליטוואַק טוט זיך אַן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא!
איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!
פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צייט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע
שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפּיל צער
פֿאַר כל ישראל, וויפּיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זיין יעדן קרעכץ...
די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך
אַבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט
זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אַן סקריפען...
ווי די בני־בית כאַפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ ייִדיש
וואָרט, מען גיסט וואָסער אָפֿ די נעגל, עס קלאַפֿן אָפֿ און צו די טירן...
דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און
פֿינצטער, דורכן לאַדן שיינט קוים אַריין אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער
לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן אייגער
אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים
אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פאות האָבן אים געשטאָכן
אין די שלייפֿן ווי די גאָדלען.

אַ קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צייט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...

א ליטוואק איז דאך אבער איינגעשפארט, ציטערט ער ווי א פיש אין וואסער און ליגט. —

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאל לעבן, אף...
פריער טוט ער, וואס א ייד דארף טאן... דערנאך גייט ער צו צו דעם קליידער־אלמער און נעמט ארויס א פעקל... עס באווייזן זיך פויערשע קליידער: לייזונטנע פלודערן, גרויסע שטיוול, א סיערמיענגע, א גרויס פוטערן היטל מיט א ברייטן לאנגן לעדערנעם פאס, אויסגעשלאגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אן...
פון דער קעשענע, פון סיערמיענגע, שטארצט ארויס אן עק פון א גראבן שטריק... פון א פויערשן שטריק!
דער רבי גייט ארויס; דער ליטוואק — נאך!
דורכגייענדיק, טרעט אפ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פון אונטער א בעט נעמט ער ארויס א האק, פארלייגט זי אונטערן פאס און גייט ארויס פון שטוב.
דער ליטוואק ציטערט, נאך ער טרעט נישט אפ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאסן. אפט רייסט זיך ארויס א געשריי פון סליחות פון ערגעץ א מנין, אדער א קראנקער קרעכץ פון ערגעץ א פענצטער... דער רבי האלט זיך אלץ אין די זייטן פון די גאסן, אין די שאטן פון די הייזער... פון איין הויז צום אנדערן שווימט ער ארויס און דער ליטוואק נאך אים...
און דער ליטוואק הערט, ווי זיין אייגן הארץ־קלאפן מישט זיך צוזאמען מיטן קול פון רבינס שווערע טריט; אבער גיין גייט ער, און קומט צוזאמען מיטן רבין אויס דער שטאט ארויס.

הינטער דער שטאט שטייט א וועלדל.
דער רבי, זאל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אריין. ער מאכט א דריי-

סיק-פערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאָס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפעס... די ליפעס — אָפּ דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פּאָס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאַט אַריין.

אין אַ הינטערעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַן אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפּט אָן אין פֿענצטערל.

— ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע.

— יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָפּ פּויעריש לשון.

— קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב.

און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָפּ מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל!

— וואָס פֿאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל?

— האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַר-

קויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ!

און נישט וואַרטנדיק אָפּ אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַריין און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿרייען מאַרגן, זעט ער אַן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה,

געלט?

— איך וועל דיר באַרגן! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל —

אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.

— נאָריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אַן אַרעמע

קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח

אז דו וועסט באצאלן; און דו האסט אזא שטארקען, גרויסן גאט, און
 געטרויסט אים נישט... און האסט אף אים אף נארישע זעקס גראשן פארן
 בינטל האלץ, קיין בטחון נישט!
 — און ווער וועט מיר איינהייצן? — קרעכצט די אלמנה, — איך האב
 דען כוח אויפצושטיין? מײן זון איז אף דער אַרבעט געבליבן.
 — איך וועל דיר איינהייצן אויך, — זאגט דער רבי.

און, אַריינלייגנדיק דאָס האָלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק,
 געזאָגט סליחות דעם ערשטן פּזמון...
 און, אז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האָלץ האָט פֿריילעך
 געברענט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם
 צווייטן פּזמון...
 דעם דריטן פּזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענט און
 ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...
 דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמי-
 ראָווער חסיד.
 און שפּעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אז דער נעמיראָווער
 הויבט זיך אָפּ, סליחות-צייט, יעדן פֿרימאַרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל
 אַריין, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:
 — אויב נישט נאָך העכער!

י. ל. פרץ

דריי מתנות

1.4 אויבען באַ דער וואג

מאַל, מיט יאָר און דורות צוריק, אין ערגיץ נטר געוו רען אַ יוד .
מילא , אַ יוד אין נפטר געוואָרען – אויביג לעבען קען מען ניט –
טוסט מען איהם זיין רעכט . . . ברעט מען איהם צו קבורת ישראל . .

נאָך סתימת הגולל, דער ישם זאָגט קדיש – פליהט די נשמה אַרויף ,
צום משפט , צום בית-דין של מעלה . . .

קומט זי אַרויף , הענט שוין האָרט פאַר'ן בית-דין די וואָג , אויף וול
ער מען וועגט די עברות און די מצוות . . .

קומט דעם כר-מגן'ס סניגור , זיין געוועזענער יצר טוב – און שטעלט
זיך מיט אַ קלאָר ווייס זעקיל ווי שניי אין דער האַנד , ביי דער וואָגשאַל
מון דער רעכטער זייט . . .

קומט דעם -מגן'ס קטיגור – זיין געוועזענער יצר הרע , דער גע-
וועזענער מסית ומדה – און שטעלט זיך , מיט אַ קויטיג זעקיל אין דער
האַנד , ביי דער ראָג-שאַל אויף דער לינקער דיט . . .

אין ווייסען קלאָדען זעקיל זענען מצוות , אין ברודיק שאַרעען ע-קיל
– עבירות . דט דער סניגור , פון שניי-ווייסען זעקיל אויף דער וואָגשאַל
פון דער רעכטער זייט , מצוות – שמעקען זיי ווי פארפומעס און ליכטען

ווי די יעטערנלעך אין הימעל .

שיט דער קטיגור פון ברודגען זעקיל ארויס , אויף .דער וואג-שאַל מן
דער נקער האַנד , עבירות – זענען די , ניש פאַר אייך געדאַכט , שוואַרץ
ווי ק יל און אַ רה האַבען זיי – סאַרע-ראַדנע פעך און מאַלע .
שטעהט אַזוי די אַרימע נשמה און קוקט , און גאַפט – זי האַ זיך גאַר
ניט געריכט , עס זאָל זיין אַזאַ הלוק צווישען „גוט“ און „שלעט“ ;
י. ל. סריל

דאָרט האָט זי גאַנץ אַפט ביידע נישט דערקענט , איינעם פאַר'ן אַנדערן
גענומען .

און די וואָר-שאַלן הויבען זיך סאַמעליך , אַתיף און אַראַב , אַמאַל די
, אַמאַל יענע . . . און דאָס צינגעל ביי דער וואַגשאַל אין דער ה. ך
ציטערט , נעהמט זיך אויף אַ האַר לינקס , אויף אַ האַר רעכטס . . .
טר אויף אַ האַר . . . און נישט מיט אַ מאַל ! אַ פּראָסטער יוד געווען ,
אַהן גרויסען „להכעיס“ , ר אויך אַהן „קדוש השם-“ . . . אַזוי – קליינע
מצוה'ליד , קליינע עצה'ליד , שרעטעליך , שטויבעליך . . . מיילמאַל –
קוים מיט'ן אויג צו דערזעהן .

און פּודעסטערעגען , אַז דאָס ציעעל רוקט זיך אויף אַ האַר רעכטס ,
הערט זיך דן ד עולמות דעליונים אַ קלאַע פון שמה , פון נהת ; רואַ זיך
עס אַבער , הס ושלום , לינקס , לאַגט דך אַרויס אַ זיפּץ פון ענות , בין
ער דערגרייכט צום פסא הכבוד .

און ר אכים שיטען פשעליך , מיט כונה . אַ שרויט נאָך אַ שרויט , אַ
שטויב נאָך אַ שטוב , ווי פשוט'ע בעל -בתים ליציטירען „אַתה הראית“ ,
אַ פּרוטה און נאָך אַ פּרוטה . . .

טר אַ ברונעם שעפט זיך אייך אויס , ד זעקליך ווערען לידיק .
– שוויחך ? פרעגט דער בית-דין-מש – אויך אַ מלאך צווישען אלע
דעד יעדער טונ , ווי דער שר הרע , דרעהען אויס די זעקליך קאסויר
נישטאַ מעהר ! און דעמאַלט געהט דער שמש צו צום צינגעל זעהן ,
ור עס האָט זיך אַבונעשטעלט : דעכטס צי לינקס .

קוקט זנר און קוקט אַזוי , און זעהט אַזוינס , וואָס עס איז נאָך ניט
געשעהען , זייד הימעל און ערד זענען בעשפען געוואָרען . . .
– וואָס דויערט אַזוי לאַנג י פרעגט דער אנ-בית-דין .
שטאַמזלט דער שמש :

– גיך ! דאָס צינגעל שטעהט אין סאַמע-ראַדנע מיט ! . . .
די ענ-ות האַבען גיך געוואַרגען מיט די מצוות .

— אַקוראַט זי פּרעגט מען נאָך אַ מאָל פון בות-דין לן מעל'ס טיש .
קוקט זיך נאָך אַ מאָל דער מש און ענטפערט :
אויף- דער האָר !
קאָט דיאָס בית-דין — מלה אַ ישוב און גיט , נאָכ'ן ישוב הדעת
אַרויס אַ פּסק כהאי לשנא :
סאַלקסטמליכע געשיכטען .
„היות ד שאים וועגען נישט איבער די מעלס טובים — קומט דער נשמה
קיינ גיהנם נישט . . .
און פון צווייטען צד — וועגען ד מצוות נייטט מעהר פאַר די ענרות
לי— קען מען איהר נישט עפענען די מויערן פון גן-עדן .
ל כן נע-ונד זל זי זיין . . .
„זאָל זי אַרוממהען און דער מיט , צווישן הימעל און ע.ד — ציין גאָט
וועט זיך אָן דהר דערמאָנען און דערבאַרמען זיך , און צודופק צו זיך מיט
זיין גנאָד“ .
און דער שמש נעהמט די נשמה און סיהרט ד אַרויס .
יאַמערט נעביך די נ מה און קלאַגט אויף איהר מזל .
— וואָס וויינסטו אַזוי ז רעגט ער זי: וועסט נישט האָבען קיין נתת און
רייד פון גן-עדן , וועסט דו דך אַבער אויך נישט האָבען קיין צער און
יסורים פון גיהנם , — קרט !
הי נשמה אַבער אַזט זיך נישט טרייסטען :
. בעסער די גרעסטע יסורים , זאָגט זי , איידער גאָר נישט ! גאָר נישט
אין שדעקליך !
קריגט ער אויף איהר , דער בית-דין-שמש , רשנות , גיט ער אַיהר אַיין
עצה :
„פליה , זאָגט ער איהר , גשה'לע , אַראָב און האַלט זיך נידריג אַרום
דער לעבעדיגער וולט . . .
„אין הימל אַריין , זאָגט ער , קוק נישט . . . וואָרום וואָס וועסטו חו
זעהן אין יענער זייט הימעל? נייערט שטערנליך ! און דאָס זענען ליכטיגע
נור קאַלטע רואים , זיי ווייסען פון קיין רהמנות נישט , זיי וועל זיך נישט
מיהען פאַר דיר , זיי וואַן גאָט אָן דיר נישט דערמאָנען . . .
„מיהען זיך האָר אַיין אַרימער פּערראָגעלטער נשקן קענען נור די
צדיקים פון גן-עדן... און זיי , הער נשמה'ל , — זיי האָבען ליעב מתנות....
מענע מתנות . . . עס אַין מין — גיט ער צו ביטער*ך — די טנע סון
היינטיגע צדיקים

„ה זע , נשמה'ש – זאגט ער ווייטער – נידריג אַרום דער לעבעדיגער וועלט און מעק זיך צו ווי עס לעבט זיך , וואָס עס טוט זיך. און דערזעהט דו עפּיס אַזוינס , וואָס דן אויסטערליש שעה און גוט , האָפּ עס און פּלה ערמיט אַרויף ; עס וועט זיין אַ מתנה פאַר די צריקים אין גן-עדן . . . און מיט דער מתנה אין דער האַנד זאָשט אַנקאפּען און מעלדען זיך אין מיין נאָמען ביים מלאַך פון דער פּורטקע. זאָג : אַיך

15

..און אַז דו וועט האָבען געבראַכט דריי מתנות , די זיכער – וועלען זיך פאַר דיר עפּענען ד טויערן פון גן-עדן , זיי וועלן פּועל'ן . . . ביים הכּטוק האָט מען לייעב גישט ד פיין געבוירענע , נור ה אויסגעקומענע . . . און אַזוי ריידענדיק , שטופּט ער זי מיט דהמנות פון הימעל ארויס .

2.4 די ערשטע מתנה

פּליהט עס אַזוי דאָס דמע נשמה'לע , נידריג אַיבער דער לעבעדיגער וווּ : און זוכט מתנות פאַר די צדיקים אין גן-עדן . און עס פּליהט אַרום און אַרום , אַיבער דערפּער און שטעדט , וווּ נור אַ שטיקעל ישּוכ , – צווישען ברענענדגע שטראַהלען אין די גרעסטע היצען ; אין רעגען-שיט – צווישען טראָפּען און וואָסער-נאָדלען ; סוף זומער – צרישען זילבערנעם שפינוועבס , וואָס הענגט אין דער לופּט , ווינטער צווישען די שנייעלך , . וואָס פּאַלען פון דער הייך ... און עקט און קוקט , און קוקט דך ד אויגען אויס . . .

וווּ זי עדזעהט אַ יוד , פּ*הט ד האַסטיג צו און קוקט אַיהק אין די אויגען אַרין – צי געהט ער נישט מקדש השם זיין ? ואו עס ליכט זיך ביי נאָכט דודך אַ שפּאַלט פון אַ לאַדען , – זי איז דאָ און קוקט אַריין , צי וואָקסען נישט אין דער שטיישר שטום גאָט'ס שמעקענדיגע בלמעליך – בעהאַלטענע מעאָם טובים ל ליידיקנאָד ... מעהרסטענטיילס שפּרינגט זי אָב פון אויגען און מענמער , דערשראָקען און פּערציטערט . . . און זען עס געהען ווייטער פאַרביי זמנים און יאָהרען , פּאַל זי מעט אין

א מדה-טורה אריין . פון שטעדט זענען שוין בית-ע*מינ'ס גערארען. בית-מינ'ס האט מען וין שיף פעלער צואקערט ; וועלדער האט מען אויסגעהאקט , פון שטיינער ביי וואסערן זיין זאמד געווארען , טייכ'ן האבען ש געלגזנר געניטען , מייזענער שטערען זענען אראבגעפאלען , מילאגע גש'לעך זענען ארויבעאגען , — און זיין ליעבער נאמען האט דך סאלקסטימליכע נעשיכטען .

אן איהד ניש ערמאנט , און קיין אויטערליש גוטס און שענס האט זי נישט געמנען . . . טראכט זי ביי זיך :

„די וועלט איז אזוי ארים , די מענען — אזוי מיטעלמעסיג און נתי אויף דער נשמה , און די מעשס זייערע זענען אַעי קלין . . . ווי קומט צו זיי „ארסטעדלש“ ז אויף אייביג בין איך גע ונד און שרשטויסען ... טר ווי זי טראכט אַז , שלאגט איהד א רויטע אם און ר אויגען דיין , אין מיטען דער פינסטערער , שווערער נאכט א וויטע אם . זי קוקט זיך אום — פון א הציך פענסטער ט די אם . . .

גלים זענען א גכיר בעפאלען , גזלנים מיט מאסקען אויף ד פנימ'ער. איינער האל א כרענענדגען שטורקאץ אין דער האַנד און לייכט ; א צווייטער שטעהט ביים גביר'ס רוסט מיט א בלצענדיק מעסער און הד'ט איהם א אינאיינעם איבער : „ריהרסט דו דיך , יוד , אין דיין סוף ! גדת רד שפיץ פון מעסער פון יענער זייט רוקען ארויס“ ! . . , און ד רעשט עפענט קאסטען און שרענק און רויבט .

און דער יוד שטעהט ביים מעסער און קוקט געאסען צו . . . קיין רעם איבער זיינע הדאָרע אויגען , קיין האָר פון דער וויסער באָרד בין צו די לנדען — ריהרט זיך נישט . . . נישט זיין זאך . . . „גאָט האָט געגעבען , גאָט האָט גענומען , — טראַכט ער — געליבט אין זיין הייליגער נשען ! „מיט דעס ווערט מען נישט געבוירען און דאָס גיט מען נישט מיט אין קנר אריין“ , שעפציען זיינע בלאַסע ליפען .

און ער קוקט גאַנץ רוהיג צו , ווי מען עפענט ד לעצטע יטוסלאַד פון דער לעצטער קשאַדע און ווי מען עסט דוים זעקלעך מיט גאָלד און זילבער , זעקלעך מיט ציהדוג און אַלערליי טייערע כלים , — און ער שווייגט . . . און אפשר אין ער זיי גאָר מפקיר !

טר פּלוצלונג , אָן די גזלנים טרעפען צום לעצטען בעהעלטעניש און עיהען אַרויס א קליין זעקעלע , דאָס לעצטע , דאָס בעהאַלטענסטע , — פּערגעסט ער זיך , ציטערט ער אויף , צופאמען זיך איהם די אויגען ,

ציהש ער אויס צום וועהדען י רענטע האַר , וויל ער אַ געשריי טהען :
 „ריהרט נישט“ !
 נור אויפ'ן דט פון אַ געשריי שפרשט אַרויס אַ רויטער שטראַהל אַת
 דוינערגען בלוט — דאָס מעסער האָט זיינס געטון . . . עס שז
 דאָס בלוט פו ן האַר און שפּריצט אויפ'ן זעקעל אַרויף !
 ער פאַג' און געשרינד רייסען הי גזל יס אויף דאָס זעקעל — דאָ וועט
 זיין דאָס בעסטע , דאָס טייערסטע !
 זיי האָסנען אָבער אַ ביטערן טעות געהאַט ; אומזיסט בלוט מערגאַסען
 — נישע קיין זיל ער , נישט קיין גאַל אן נישט קיין ציהרונג אין אין זעקעל
 געווען ; גאָר נישט מן דעם וואָס אַזי טייער און האָט אַ ווערטה אויף ער
 דאָזיגער וועלט ! עס איז געווען אַ ביסעל ערר , ארץ-ישראל און קבר
 אַריין , און דאָס האָט דער גנר נעוואָא ראַטעווען פאַר פרעמדע הענד
 און אויגען און מיט דין בלוט בעשפּריצט . . .
 האָסט די נשמה אַ פערבלוטיגטען שטויב פון ארץ-ישראל -ערד און
 מעע'רעט זיך דערהייט ביי דער סורטקע אין הימעל . . .
 די ערעיטע מנה אין אַעענומען געוואָרען .

3.4 די צווייטע מתנה

— גדזונק , האַ ער מופך צוגערופען , פערמאַכענדיק הינטער איוע ח
 פורטקע פ.ין הימעל : נאָך צחי מתנות ז
 גאָ וועט העלפען ! האָסט ד גשמ און פרהש מעהל שרק אַראָב .
 ד פּר'יד האָט מיט דער צייט אָפּער אויפגעהערט . עס געהען וויימער
 אַרעק יאָהרען און יאָהרען , און ד זעהט נישט קיין אויסטערל שענס . . .
 און עס בעפאַלען זי צוריק י טרויעריגע געדאַנקען :
 „רי אַ לעבעדיגער קוואַל האַ ח וועלט אַרויסגעשלאָגען פון גאָט'ס דילק
 און רנט און רינט ווייטער אין ער צייט . און וואָר ווייטער זי דיט , מדד
 ערה און שטויב נעהמט ד דן זיך דיין ; טריעבער , אומריינער ווערט ד ;
 וועניגער מתנות געפינט מען ליף אַיהד פאַר'ן על... ק ענער ווערוון ר
 מענען , דרשנער — די שוות , שטויביגער — ד ערות ; מעערס — נישט
 מט'ן אויג צו דערוועהן ! . . .

„רען וואָט — טראַכט ד ורטעד — זאָל הייסען איבערוועגען מיט שאָל ר
מעות מיט ד עברות פון דער האַנצער וועלט , וול זיך אויך דאָס

18

פאַלקסטיטליכע געשיכטען .

צינעל קוים גערהרט , קוים-קוים געציטערט . . .
„ד וועלט קען אַרד נישט אַראָב און נישט אַרויף . . . ד איז אויך נע
ונד צווישען *כטיגען הימעל און פינסטערן שאול תהיה . . . און דער
אַיטער מיט'ן סניטר וולטען זיך דעריבער אייביג געראַנגעלט , ווי עסנעפ
נעפ זיך דאָ אייביג ליכט מיט פינסטערקייט , וואַריטקייט מיט קעלט ,
לבען מיט טויט . . .

„זי וויעגט זיך ד וועלט , און קען נישט — נישט אַרויף , נישט אַראָב
און עס וועלן דעריבער אייביג זיין התונות און גט'ן , ברית'ן און לוטת
סעודות-מצוה און סשדות-הדאה . . . און לועבשסט און האָס . . .
אייביג , אייביג” . . .

פל עלונג וועקען זיך קולות פון טראַמפייטען און הערנער . . .
זי קוקט אַראָב — אַ דייטשע שטאַדט (פערשטעהט זיך , אַ פאַרצייטישע) ,
אַלערלוי , אויסגעמיגענע דענער רינגלען אַרום דעם פלאַץ פאַר'ן מאַגיסטראַט
און פול מיט פערשיעדענע-פאַרביג-געק יידעטע מענשען אין דער פלאַץ ;
פול קעפ אַין די פענסטער ; מענען ליעגען אויף די דעכער אַרום , טייל
זיצען רייטענדיק אויף ד באַלקען , וואָס יטטארען אַרויס ביי ד ווענד
אונטער ד דעכער , פול געפראַפט זענען די באַלקאָנען . . .

פאַר'ן מאַגיסטראַט שטעהט אַ טיש , געדעקט מיט אַ גרין טוך מיט
גלדענע אנזען און טראַלבען . ביי'ס מיש זיצען די העררען פון מאַגיסטראַט
אין שטעטענע קליידער אויף גלענע האַקלען , דן סויבעלנע היטלען מיט
ווייסע פעערן אויף דיליאַנטענע קנעס ; אויבען-ש זיצט דער פרעזידענט
אַלין . אַ פרעסיגער אַדלער וועהט איהם איבער-ן קאַפ . . . אַן אַ זייט
שטעהט געבונדען אַ יודיש מיידעל . נישט ווייט האַלטען צעהן קנעכט אַ
וויל 'פערד . און דער פרעזידענט הויבט זיך אויף און יענט פאַר'ן יודישען
מיידעל אַ פק פון אַ פאַפיער . און ער ווענדט זיך מיט'ן פנים צום מאַרק
„אַט די יידין דאָ , ד יודישע מאַנטער , האָט אַ שווערע זינד בעגאַנגק
; אַ שווערע זינד , וואָס גאָ אַליין , ווי גרויס זיין באַרמהערעיקייט זאָל
נישט זיין , וואַלט איהר נישט געקענט מוהל זיין . . .

זי , האָט זיך דויסגעגנ'עט פון גהעטא און אין דומעגאַנגען , אין אונזער
היי*גען לעטען יום-טוב , אויף אונזערע ריינע גאַסען...

„און זי האָט בעפלעקט מיט איהרע אונפערשעמטע אויגען אונשד היילגע
פרשעסיע; אונזערע הייליגע בילדער, וואָס מיר האָרען מיט לויב—

19

י. ל. פּרץ.

געזאָנג און קעסעל-פּויקען אַיבער ד גאַסען געטראָגען . . .
„מיט איהרע פערשאלטענע אויערן האָט זי איינגעזאָפּט דאָס געשנג פון
אונזערע ווייס געקליידטע, אונשולדיגע קינדער און דאָס קלאַנען פון די
היילגע פּויקען . . . און ווער ווייט, ד האָט דער טייוועל, דער אונטריינער
טיירעל, וואָס האָט אויף זיך גענומען די געשטאַלט פון רער יודישעו
טאַכטער, פון פערשאלטענעם רב'ס טאַכטער, דך נישט צוגעריהט און
נישט בעפלעקט אונזער אַ דייניגקייט ?

„ראָס האָט ער געוואָלט, ער טיירעל אין דער שנער געשטאַטז ראָרוס
ליקענעזי קען איך נישט — שען איז זי, שען, ווי נור אַ טייוועל קען
זיך מאַסנען, — זעהט די הוצפה-שטראַהלענדיגע אויגען פון אונטער די
צנד'דיג אַויאַבגעלאָזטע זיידענע ברעמען . . . זעהט דאָס אַלבאַסטער
פנים, וואָס אין איין דער נגער תפיסה גור בלאַסער, אַבער נישט טונקעלער
געראַרען ! . . . זעהט איהרע פינגער, איהרע שמאַלע, לאַנגע פינגער
ביי ד הענד; ווי זון לויכט דורך זיי אַדורך ! . . .

„אין זאָס האָט ער געוואָלט דער טייוועל, אַנרייסען אַ נשמה פון דבקות
אַן דער פּראָצעסיע . . . און עס איז איהם געראָטען :
י זעו'ט דאָס שענע מיידעל ! האָט אויסגעו'ופען אונזערער אַ ריטטער
פון אַיינער סון אונזערע שענסטע משפּערן . . .

און דאָס אין שוין נערק אַיבער דער מאָס — די האלעבארדניקעס האָבק
זי בעמערקט און געשפּט — ער האָט זיך אפילו ניט געוועהרט, ער טיירעל
— וואָרום, רי אַזוי ? ריין זענען זיי דעמאַלט געווען, אַבגע—רייניגט
פון אַל זינד, האָט ער אויף זיי קיין טה נישט געהאַט . . .
און דאָס איז דעם טייוועל'ס, אין געשאַלט פון דעם יורי מי—על,
פּק :

„צובינדען זאָל מען זי ביי די דאַר, ביי די לאַנגע טייוולאַנישע צעפּ,
צום וויידעל פון אַט דעם ווילען פערד . . .
„זאָל עס לויפּען און עסען זי ווי „אַ הורג" אַיבער די גערען מאָס איהרע
פיס האָבען געטראָטען געגען אונזער הייליגען געזעץ . . .
„זאָל זגיהד בלוט בעשפּרצק און אַבוואַשען ד שטיינער, וואָס זי האָט
סעחומרייניג מיט איהרע פיס" ! —

א ווילר פרייד-געדיי האָט דך אויסגעריסע פֿון לא מיילר אַרום, ד אָן ד
סאַליע פון ד לע געשרייען איז אַריבער, פרעגט מען ד" פּעדמשפּט'ע צום
טוימ, אויב ד האָט דך ניא ערע דאָס צום לעטען
סצד'קסטמילכע נעשיכטען.

מאָל ש ווינשען.

— אַיך האָב, ענטפּערט ד געאַסען: עט*כע שפּילקעס בעט איך!
— זי אין דול פאַר שדעק! — מיינען די העררען פון מאָגיסטראַט.
— ניין! ענטפּערט ד רוהיג און קאל: דאָס אַין מיינ געטער דיאן אין

פעלאַע.

מען האָט עס איהד צולעב געטון. . .

— און אַצונד, קאָמאָנדיט דער פרעזידענט, בינדט צו
עס געהען צו האלעבארדניקעס און בינדען צו מיט דטערדיגע הענד
דעם רב'ס טאָכטער'ס שוואַרצע לאַעע צעפ שם וויידעל פון ווילדען פערר,
גאָס מען קען שיין קוים דערהאַלטען. . .

— אכט אַ וואַרע! קאָמאָנד דט ווייטער דער פרעזידענט צו'ם עולם
אויס'ן פּלאַץ, און עס ווערט אַ גערודער. דער עולם שטעלט זיך און
דרינגט זיך עו צו ד ווענד פון די הייזער, און אַלע הויבען אויף די הענד
, ווער מיט אַ בייטש, ווער מיט אַ שפיץ-רוט, ווער מיט אַ טוך אין דער
האַנד, און אַל זענן רייט צו יאָגען דש מילדע פערד, יעדערענס אַטהעם
איז געשטיקט, אַלע פּנימ'ער פּלאַמען, אַלע אויגען בליצען, און אַין *
גערודער בעמערקט נישט קיינער, ווי די פער'משפּט'ע בייגט זיך שטיל
אַראָב און שפּילעט זיך צו די זויס פונ'ם קלייד צו די פיס און שטעקט
טיעף, טיעף אַריין די שפּילקעס זיך אין לייב — עס זאָל איהר לייב נישט
ינטפּלעקט ווערען, ווען דאָס פערד וועט זי שלעפען אין די גאַסען...

בעמערקט האָט עס נאָר די גע ונד'ניצע — די נשמה...

— לאָזט דאָס פערד! קאָמאָנדיט דערווייל ווייטער דער פרעזידענט.
זען ד קנעכט זענען דערפון אָפּגעשפרונגען, און מיט אַ מאָל האָט עס זיך
אויסגעריסען. און אויסגעריסען האָט זיך אויך אַ געשריי פון אַלע מיילער
, און עס וועהען און פייפען אין דער לוא אַלע בייטשען, שפיץדומען און
טיכער. און ווילד דערשראָקען יאָגט דאָס פערד איבער'ן מאַרק, איבער
גאַסען און הינטער-גאַסען אַרויס, אַרויס פון שטאָדט. . .

און ד נשמה, די קע-ונד'נשע, האָט שוין אַרויעעצויגען אַ פער—
בלויטיגטע שפּילקע פון דער פער'משפּט'ערס סוס און פליהט שוין מיט
איהד צום הימעל אַרויף!

— גאָך איין מתנה אינגאנצען ! טרייסט ד דער מלאַך ביי ער פורטקע.

4.4 די דריטע מתנה

און צויריק הט אַראָב ד נשמה , אינגאנצען נאָך איין מתנה דאַרף זי.
און עס געהען ווייטער אָועק זמנים און יאָהרען , און עס בעאלט ד
ווייטער אַ מרה דורה . ד וולט , האָכט זיך איהר , איז נאָך קלענער
געוואָרען . . . נאָך קלענערע מעניען , נאָך קלענערע מעשמ... די ניטע
מד לעכשע . . .

איינמסר מראַכט זי

„רען גאָט , געלויט זל זיין זיין נדען , זאָל וועלען אַ מאָל אָנשטעלן
אויף סוף כל סוף משפּט'ען ד וועלט , אַזוי רי עס אין , מיט אַמאָל...
און פון איין זייט זאָל זיך שטעלען אַ סניגור און שיטען פון וויסען זאָק
אַרויס עטעלעך און שטויבעלעך ; און פון דער צווייטער זייט— ער קטיגור
זאָל שיטען זיינע פיצלעך און ברעקלעך , ראָלט געדויערט און געדויערט
איידער די זעק וואָלטען לעדיק געוואָרען... אַזוי פיעל קלייניגקייטען ,
אזוי פיעל

„אַבער אַן די זעקלעך וואָלטען שיין לעדג געוואָרען , וואָס מאָלט גדק

ז

„דאָס צינגעל וואָלט געוויס געבליבען שטעהן אין דער מיט !
„ביי אַזוינע קלייניגקייטען , ביי אַזוי פיעל קלייניגקייטען קען גאָר
נישט איבען-וועגען... וואָ-ום וואָס? נאָך אַ פעערל , נאָך אַ שטרויעלע
נך אַ פלעויע , גאָך אַ שטויב ...

„און וואָס וואָלט גאָט געטון ז וואָס וולט ער גע'פסק'עט ז
„צוריק צו תהו גהו ז נישט : די עבירות וועגען נישט איבער די מצוות...
„אויסלייזען ז אויך נישט : ד מעוות וועגען גישט איבער די עבירות...
„וואָס דן ז

— געה ווייטער ! וואָלט ד געזאָגט . . . ליה ווייטער צווישען גיהנם ק
גן-עדן , ליעבשפט אין דאָס , דהמנות'דינע טרעהדען און רויכעריג בלוט...
צווישן וויעגען און קנרים... רייטער , רייטער
דער נ מה אין אָנער בעשערט געווען אויסגעלויזט צו ווערען. פון מערע

מהיעבות— וועקט זי א קול פון פויקען . . .

וואו איז זי, ווען זי

זי דערקענט נישט דעם אָרט, נישט די צייט...

פאַלקסטיליכע נעשיכטען.

נד אַ פּלאַץ פאַר אַ תּפֿיסה זעהט זי... און די אייזערנע גרשען רן דק
ינע פענאָרלעך ציהען זיך שפּיעלענדיק די שטראָהלען שן ער זון... זיי
גליטשן זיך אויך אָן די שטיקען פון צוזאַמעגעשטעלטען געוועהד ביי ד
וואָר. די סאָלדאַטען האָבען אין האַנד אַריין— ריטער בעקומען . . .

שן צורי לאַטע שורות, מיט אַ שמאַלן דורכגאַנג אין דערמיט, האָט
מע זיי אויסגעשטעל: „דורך אַ סטרוי“ וועט מען טרייבען...

וועמען זי

עפעט אַ יול מוט אַ צעריסען העמ. ד אויס'ן מדערן ליב, מיט אַ יאַרמולקע

אויפ'ן האַלב-געגאַלטען קאַפּ. אַט, פּיהרט מען איהם צו.

פאַר וואָס קומ עס איהם? ווער ווייסט, אַ האַרצייטישע זאָך! אפשר

פאַר אַ געה, אַשר פאַר אַ גזלה צי אַ רעיהת, און אפשר אַ בלטל... עס

אין דאָך גשוען סאָ צייטען....

און ד זלנער שמייכלען און טראַכטען: נאָך וואָס האָט מען אונג אַעי

פיעל גענומען און אויסגעשטעלט? ער וועט נישט אויסהאַלטען ר העלט

נאָר אַט שטופּט מען איהם צווישען די שורות אַריין, אַט געהט ער...

און ער געהט גלייך און שטרויכעלט גישט און פאַלט ניש . . . ער לייזט

שטיץ און האַלט זיי אויס...

אַ ציס-צדן אפט אָן דעמאַלט די סאָלדאָ ען! ער געהט נאָך, ער געהט

און ד רטער פייפען אין דער לופט ווי די רושט און האַפען דום שי לייב

ווי ד לאַעען. און דאָס בלוט פון מאַגערן גוף שפּריצט און שפּריצט, און

הערט נישט אויף צפּ שפּריצען!

הו—האָ! דאָ—האָ!

אין טיטען טרעט אַ סאָלראַט צו הויך און וואַרפט דעם פער'משאָן

אַראָב די יאַרמאַלקע פון קאַפּ. נאָך עטליכע טרײַט בעמערקט ער עס, ער

פער'משפט'ער... ער גיט זיך אַ ריהד, גלייך ער האָט אַ ישוב, און איז זיך

מישב, אין דרעהש זיך אום: ער וועט נישט געהן עלוי הראש, און ער

געהט צוריק בין צום אָרט, וואו די יאַרמאַלקע לועגט, ער בויגט זיך איין

און דעייט זי אויף, און דרעהט זיך צוריק אויס און גערט ווייטער, רהיג

, רויט פערבלוטיגט, גאָר מיט דער יאַימאַלקע אויפ'ן קאַפּ. אַזוי גדש ער,

בין ער פאַלט...

און א-ו ער איז געפעלע , אין צוגעלויגען ד נשמה און געהשפט ד
יארמלקען , וואס האָ אזוי פיעל אומוימיגע ימיץ געקאָסט , אן אין אַרויף
מיט איהר צו ער פורטקע שן הימל.

און די דרע מתגה אין אויך אַעענומע גערדען !
גען ח צדקים האָבק זיך פאַר איהד געמיהט : ד טויערן מן גן-ק האָן
זיך רהח גאָך די דריי מתנות געעפענט
— מת שענע מתנות , אוימעלש שנע... צו-ניץ קומען זיי נישט. גאַר
גישט ל ממיל , אַבעה למ — אוימערליש .

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואַלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאַזט אַרויס געסט. וואַלט טאַמאַרע פֿאַרשילונגען די אַבידעס, ווייל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאַן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואַרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגילנע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אַוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשילונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואַלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאָטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפּע איז זי ניט געזעסן.

טאָ פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אַוועק פֿון בערטען? די זאך איז געווען אזוי.

פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאַוואַליערן, ווי איצקע דער האַז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאַיקע פֿון ייִדישע גאַס, מענדל דער פּאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירנהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכבוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאַדלאַגע. טאַמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געליובעט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאָל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס. אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאַמאַרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האַט טאַמאַרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשע-לעס חלום אָף אָפּצוכאַפּן דעם אַטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאַיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט: — וואָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?...

און אזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאַמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאַפּן מיטן פּויסט אין דער טיר פֿון טאַמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!...

אַזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואַכן!

צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאַמאַרע האָט געשלעפֿט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָפּ שקאַפלערנע, הינטערן וואָקזאַל. אָפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך ניט געאַרבעט באַ רעדלען מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָפּ וועמען האָט זי זיך געוואָרפֿן, די באַנדערשניצער? אָפּ הערשעלען, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט ניט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוילען...

באַ לאהקען האָט טאַמאַרע געהאַט צייט אַרייַנצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכלה“, וואָס אָפּ זאָוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן דורך איינעם אַ דיומאַ מיט דעם נאָמען די קאַמעליען-דאַמע. זי האָט געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאהקע די שוואַרצע, און ביידע האָבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען-דאַמע, וואָס איז גאַרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואָלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אוועק שטאַרבן. ווען סיאַמקע קאָגאַן, דער רעפֿאַרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאַג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראייין פֿון די ווילנער גאַסן-מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאטים פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראייין איז גאַרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סיאַמקעס פּראַיעקטן, אָבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלעגן-דישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזיין און גענעראַל-שטרייך.

טאַמאַרע איז אוועק פֿון פֿאך. זי האָט געוואוינט באַ לאהקען, וואָס האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָפּ שקאַפלערנע, ווייטלעך פֿון שטאָט.

לאהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע יידן פֿון ניו־יארק. האָט זי געקאָנט אונטערהאלטן די חֲבֵרֵת מיט אַ טעלער זופֿ און אַ גלאָז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך נישט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האַנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאַהקען, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאָנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פֿרנסה.

סיאַמקע קאַגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבֿן פֿון פֿאַרשאַלטענעם קאַפיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוווט פֿאַרווירקלעכן זיין פלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פֿראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך־קוואַליפֿיצירטע פּעדאַגאָגן — טאַמאַרע שיימלעסקי און לאַה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע“ און „לאַהקע די שוואַרצע“. אַזוי האָט זי באַקענט דעם לייענער סיאַמקע קאַגאַן אין זיין אַרטיקל.

טאַמאַרע האָט נישט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוווט, אָפֿילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

סיאַמקע האָט אָבער נישט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן־מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקראַם אָף דייטשע גאָס, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאָטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אָף צופֿרידן שטעלן דעם מאַן.

הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כת־בֿיד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער

נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן אַהבה בתענוגים, וואָס אָפּ פּראָסט ייִדיש הייסט דאָס: די ליבע אין פֿאַרגעניגנס.

סיאַמקע האָט גלייך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אָפּ ייִדיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באַרד, און געשעפטשעט דערביי:

— איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע...

ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש-עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן-מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, ייִדישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייַקל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופּט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אָפּ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק-ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה-שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אַפּגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס ייִנגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו-הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה-שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אָפּ ייִדישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אָוונטן אַ פֿאַר הויזן-נייער, עטלעכע שניידער-געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע-מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן-פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער

סטאַלינישער קאנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זײַן. אַלע אין קריזל האָבן געוואוסט וואָס טאמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער אָרדענונג. טאמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קריזל און זיך געסטאַרעט זײַן צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אַזוי לײַכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ צי טאָן אָנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליץ, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרויפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האַנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אוועקשטעלן אָף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאָמער גייט אָבער ווער פֿאַרביי פֿון די נײַע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאָרטן, אין דעם בוידעמשיטל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אויפֿגענומען ווי זי וואָלט גאַרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנוגנט מיט דעם שחיטה-שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאַטעק.

האָט דער ביבליאַטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאמאַרען אין איילע-ניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פּרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אַנדערש—אַ ראָמאַן, אַ ליבע מיט דועל. אָבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, לײַענער האָבן זיך געשטופּט און געאַיילט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאמאַרע אַרייַנגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אוועק אָף שקאַפלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאַלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת-ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אָנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דריבנער רעגנדל האָט געקלאָפט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאָרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאָמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקותן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיטשעך, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן:

— לאָמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאָרטן?

טאַמאַרע האָט אויפֿגעהויבן אָף לאהקען אירע קאַרע קאַצנאויגן, וואָס זייער בליק האָט אַזוי געוואָרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט:

— דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רב דערצו.

— טאָ צו וואָס דאַרפסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אָן אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען אין מויל אַרײַן.

טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:

— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײט. זייער... זייער... אַזאַ... נו...

מיט...

לאהקע האָט זיך אונטערגעשטופט:

— זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?

— מיט אַ געדאַנק...

— לאַמיר הערן דעם געדאַנק.

— איך מוז דיר איבערלייענען...

לאהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:

— פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.

טאַמאַרע האָט זיך אָפֿגעהוסט און אָנגעהויבן דערציילן:

— ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און

מע לאָזט אים נישט אַרײַן אין גן-עֶדֶן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי מתנות אין הימל.

— ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?

טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:

— אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אָן דער מעשה.

אַ שרייבער שרייבט, איז הער זיך צו!

— שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?

טאַמאַרע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:

— האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...

לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ

שפּילקע, האָט זי געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:

— דער געשטאַרבענער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות—אַ זעקעלע

ארץ־ישראל־ערד און אַ יאַרמלקע. אַבער די שפּילקע האָט מיך גענומען

פֿאַרן האַרץ...

טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, און

אָנגעהויבן דערציילן:

— די זאך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ רבֿס אַ טאָכטער, ווייל זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ פּראָצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן צוריק האָט אַ ייד נישט געטאָרט גיין אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאָכטער, צוגעבונדן פֿאַרן צאָפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן בריק. האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. האָט דעם רבֿס טאָכטער געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער בעת דאָס פֿערד וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן מיטן ווינט.

לאַהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:

— צום סאַמע פֿלייש?

— אַט דאָס וואָס דו הערסט...

לאַהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:

— אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס

איז שוין דער אונטערשייד?

טאַמאַרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען,

אַבער אַ רבֿס אַ טאָכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...

לאַהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס טאָכטער אין

פּרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפּן.

אזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר

פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאָך, אַוועק צו זייערע

געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאַמאַרע איז געזעסן אין שחיטה-שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז

אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט

דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר

נײַן און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבסטיקן פֿרימאַרגן

אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע

בארטן. טאמארע האט אפגעשאקלט דעם פון פון פארטעך און געלאפן מיט אלעמען זען דעם וואונדער. דער גאנצער קרייזל פון ראמיילעס הויף האט געדרייט ארום די טאנקען ווי גאנצע מחותנים אף א לאנג דערווארטער חתונה. די שימחה האט אבער לאנג ניט געדויערט. אין גאנצן א זעקס וואך. דורך נאכט האבן זיך די טאנקען, ווי אנגעגעסענע טשערעפאכעס, זיך ארויסגעשארט צוריק פון ווילנע. די רוסן האבן אפגעגעבן די שטאט א מתנה פאר די ליטווינער. די קלומפעס, ווי מע האט זיי גערופן אין ווילנע, האבן זיך געפרייט מיט דער מתנה בא אכט חדשים, ביז די סאוועטן האבן באשלאסן קומען צוריק, כדי צו באפרייען די ליטווינער פון אלע דאגות צו פירן אליין א מדינה. דאס איז געשען דעם פופצנטן יוני, נייצן פערציק. ערשט דעמאלט זענען אלע, וואס האבן זיך געזאמלט אין אייבערשטיבל אף יידישע גאס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואס האט פאר-לירן א האנט אין שפאנישן בירגערקריג, איז געווארן דירעקטאר פון די שטאטישע אויטאבוסן. לאס, דער רייניקער פון מענער-קאפעליושן, האט באקומען די שטעלע פון קינא-פארוואלטער. ברייקע דער הויזן-נייער האט איבערגענומען בערגערס זאוואד פון סאדע-וואסער. בכלל האט ווילנע פארשמעקט מיט דער דיקטאטור פון פראלעטאריאט.

אף טאמארען האט מען געזאגט עדות, אז זי איז לינק-געשטימט ניט פון היינט, און די נייע מאכט האט איר אריינגעזעצט אין א סקלאד פון פלייש-קאמבינאט.

בעסער פון אלעמען האט אויסגעפירט לאהקע די שווארצע. זי האט אונטערגעכאפט א לייטענאנט פון דער רויטער ארמיי, א וואוילער שייגען. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האט ער איר געקויפט א ווייסן שאל, אפן שטייגער פון די לייטענאנטסקע ווייבער, און אוועק מיט איר לעבן, טאקע אף שקאפלערנע.

דער שאל איז געלעגן אף לאהקעס לאקענעס ווי שניי אף א בערגל פארלאשענע קוילן. ס'איז געווען א פארגעניגן צו קוקן אף איר. לאהקע איז געווארן אן אייגענע צווישן די אנדערע ווייבער פון גארניזאן. זי האט שוין געהאט אויפגעכאפט שטיקלעך רוסיש לשון אף אזוי פיל, אז זי איז מסוגל געווען צו געבן פארשטיין אירע קומושקעס דעם אונטערשייד צווישן א לאנגער נאכטהעמד און א באקלייד. די אנגעפארענע, נייע מאדאמען זענען געווען זיכער, אז מע קאן אין א נאכטהעמד קומען טאנצן אין אפיצירן-קלוב. לאהקע האט זיך באם לייטענאנט א ביסל אויסגעריבן, אנגענומען א שטיקל פאסאן. ווילנע האט זי ניט דערקענט.

טאמאָרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַל-ניקעס, אַבער ס'האָט זיך נישט געקלעפֿט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אָף שאַוועלסקע גאַס, כדי נישט צו שטערן דער חבֿרטע איר גליק. ס'איז טאַקע געווען אַ גליק. אַ דאַנק אָט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאַהקע מיט איר יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפֿטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער לייטענאַנט אַרױפֿגעזעצט לאַהקען מיט עלינקען אָף אַ מיליטערישער לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאַהקע האָט געוואָלט מיטנעמען טאמאָרען, איז אַבער די איילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאַלטן אין דער מאַמען אַריין, וויל יעדע רגע קאָן אַנקומען אַ דייטשער דעסאַנט.

...און טאמאָרע די הויכע? זי האָט נישט באַוויזן קיין סך צו לייַדן פֿון די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער ייִדן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן קנאַפע דרייצן הונדערט ייִדן אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אָרט וואָס די דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער ייִדן, נישט ווייט פֿון דער שטאָט.

טאמאָרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר נישט געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶׁב, באַשטימט פֿאַר די ווילנער ייִדן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך טאמאָרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרױסגעהאַלפֿן מיט הערשעלען דעם טרעגער. ביז זי איז אַריינגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגורוב, צווישן גזירות, פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שײַן פֿון די דייטשן אָף בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן? אַליין איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, נישט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין אַ דערלאַנגערקע באַ זוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס האָט געהאַט אַ קנייפֿע אָף קאַנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָף די ראָגן, קאָן זי

און אָט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאָן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּיליען אַ קנעפל.

טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר מיט זיין מאַשין-געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און בלויע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע געשרייען. לאַנג האָט ער ניט געשריען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפּן פֿון זיין קוילן-סעריע.

אַזוי איז אַוועק צום טויט טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע יידישע גאַסן-מיידל אין ווילנע.

אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.

